

PROLOOG

De deur van dr. Hannibal Lecters geheugenpaleis bevindt zich in de duisternis die de kern vormt van zijn geest, en de klink kan men slechts op de tast vinden. Deze zonderlinge ingang geeft toegang tot immense, helder verlichte, vroegbarokke ruimten, en gangen en vertrekken die in aantal en verscheidenheid die van het Topkapimuseum naar de kroon steken.

Overall zijn tentoonstellingen, ruim van opzet en uitstekend belicht, elk verbonden met herinneringen die weer naar andere herinneringen leiden, als een meetkundige reeks.

Ruimten gewijd aan Hannibal Lecters vroegste jaren onderscheiden zich van de andere archieven door hun onvolledigheid. Sommige bieden statische taferelen, fragmentarisch, als beschilderde Attische potscherven die worden bijeengehouden met onbeschilderd gips. Andere zalen bevatten geluid en beweging, reusachtige slangen die worstelen en kronkelen in de duisternis, die nu en dan wordt doorbroken door een lichtflits. Smeekbeden en gegil vullen sommige ruimten die Hannibal zelf niet kan betreden. Maar het gegil weergalmt niet door de gangen, en desgewenst is er muziek.

Het paleis is een bouwwerk waaraan Hannibal in het begin van zijn studie jaren is begonnen. Tijdens zijn jaren van opsluiting heeft hij zijn paleis verfraaid en uitgebreid, en gedurende de lange periodes waarin gevangenenbewaarders hem zijn boeken onthielden, hebben de daarbinnen bewaarde kostbaarheden hem staande gehouden.

Laten we nu samen de broeierige duisternis van zijn geest aftasten, op zoek naar de klink. Als we die gevonden hebben, kiezen we voor muziek in de gangen en gaan we, zonder naar links of rechts te kijken, naar de Zaal van het Begin, waar het tentoongestelde uiterst fragmentarisch is.

We zullen daaraan toevoegen wat we elders te weten zijn gekomen, uit oorlogsdocumentatie, politierapporten en -verhoren, uit stille forensische getuigenissen en uit de houding waarin we de doden aantreffen. Robert Lecters brieven, recentelijk aan het licht gekomen, kunnen ons helpen bij het beoordelen van de belangrijkste feiten over Hannibal, die vrijelijk datums veranderde om het wettig gezag en zijn kroniekschrijvers in verwarring te brengen. Al doende kunnen we toekijken terwijl het innerlijke monster zich afwendt van de moederborst en tegen de wind optornend de wereld betreedt.

E E N

Dit is het eerste
Wat ik heb begrepen:
Tijd is de echo van een bijl
Diep in een woud.

PHILIP LARKIN

1

Hannibal de Meedogenloze (1365-1428) bouwde Kasteel Lecter in vijf jaar tijd, met gebruikmaking van de soldaten die hij bij de slag bij Žalgiris had gevangengenomen, als arbeidskracht. Op de eerste dag dat zijn vaandel boven op de voltooide torens wapperde, verzamelde hij de gevangenen in de moestuin en besteeg hij zijn galg om de mannen toe te spreken. Hij gaf de mannen hun vrijheid terug, precies zoals hij had beloofd. Velen kozen ervoor in zijn dienst te blijven vanwege de kwaliteit van het door hem verstrekte voedsel.

Vijfhonderd jaar later stond Hannibal Lecter, acht jaar oud en de achtste van die naam, met zijn kleine zusje Mischa in de moestuin. Ze wierpen stukjes brood naar de zwarte zwanen in het donkere water van de slotgracht. Mischa hield zich stevig vast aan Hannibals hand om zich staande te houden, en bij verscheidene pogingen kwam het door haar geworpen brood niet eens in de slotgracht terecht. Grote karpers brachten de plompenbladeren in beweging en deden de libellen opvliegen.

Opeens kwam de alfazwaan het water uit en rende op zijn korte poten, blazend op de kinderen af. De zwaan kende Hannibal al zijn hele leven, maar toch viel hij aan; zijn

gespreide zwarte vleugels onttrokken een deel van de hemel aan het zicht.

‘O, Anniba!’ zei Mischa en ze kroop weg achter Hannibals been.

Hannibal hief zijn armen tot op schouderhoogte zoals zijn vader hem had geleerd, zijn bereik vergroot door de wilgentakken die hij in zijn handen hield. De zwaan bleef staan, bekeek Hannibals grotere vleugelspanwijdte en ging terug naar het water om te eten.

‘Het is elke dag hetzelfde liedje,’ zei Hannibal tegen de vogel. Maar vandaag was niet zoals elke dag en hij vroeg zich af waar de zwanen een goed heenkomen zouden kunnen zoeken.

Mischa liet in haar opwinding het brood op de vochtige grond vallen. Toen Hannibal zich bukte om haar te helpen, smeerde ze met haar stervormige handje een klodder-tje modder op zijn neus. Hij smeerde een kloddertje modder op haar neus en toen ze naar hun spiegelbeeld in de slotgracht keken, moesten ze allebei lachen.

De kinderen voelden drie harde dreunen in de grond en het water huiverde, zodat hun weerspiegeling vervaagde. Het geluid van verre explosies rolde over de velden. Hannibal tilde zijn zusje op en rende naar het kasteel.

De jachtwagen stond op de binnenplaats, bespannen met Cesar, het grote trekpaard. Berndt in zijn stalknechtensvoorschoot en de huisknecht Lothar laadden drie kleine kisten in de laadbak van de wagen. Kok kwam naar buiten met een lunchpakket.

‘Jongheer Lecter, mevrouw wacht op u in haar kamer,’ zei Kok.

Hannibal vertrouwde Mischa toe aan de kinderjuffrouw, Juf, en rende de uitgesleten treden op.

Hannibal was dol op de kamer van zijn moeder met zijn vele geuren, de in het houtwerk uitgesneden gezichten en het beschilderde plafond. Mevrouw Lecter was van vaderszijde een Sforza en van moederszijde een Visconti en ze had de kamer uit Milaan meegebracht.

Ze was opgewonden en haar heldere kastanjebruine ogen weerkaatsten het licht in roodachtige schitteringen. Hannibal hield een kistje vast terwijl zijn moeder op de lippen van een engeltje in het lijstwerk drukte, waardoor een verborgen kastje openging. Ze legde haar juwelen in het kistje en ook een stapeltje gebundelde brieven; er was niet genoeg ruimte voor alle brieven.

Hannibal vond dat ze leek op de camee met het portret van haar grootmoeder, die net in het kistje viel.

Wolken geschilderd op het plafond. Toen hij als baby aan de borst lag en zijn ogen opendeed, vormden de borsten van zijn moeder één geheel met de wolken. De gewaarwording van de randen van haar blouse tegen zijn gezicht. Ook de min – haar gouden kruisje glansde als zonlicht tussen wonderbaarlijke wolken en drukte tegen zijn wang wanneer ze hem in haar armen hield. Dan wreef ze over de moet van het kruisje op zijn huid om te zorgen dat die verdween voor mevrouw hem zou zien.

Zijn vader verscheen in de deuropening, zijn armen vol ordners.

‘Simonetta, we moeten gaan.’

Het babylinnen was ingepakt in Mischa’s koperen kinderbadje en mevrouw zette het kistje daartussen. Ze liet haar blik door de kamer gaan, pakte een schilderijtje van Venetië van een standaard op het dressoir, bekeek het even en gaf het toen aan Hannibal.

‘Breng dit naar Kok. Pak het vast aan de lijst.’ Ze glimlachte tegen hem. ‘Maak geen vlekken op de achterkant.’

Lothar droeg het kinderbadje naar de wagen op de binnenplaats, waar Mischa steeds onrustiger werd door alle drukte om haar heen.

Hannibal tilde Mischa op zodat ze Cesars snuit kon aaien. Ze maakte van de gelegenheid gebruik om een paar kneepjes in de neus van het paard te geven om te zien of die als een toeter werkte. Hannibal pakte een handvol graankorrels en strooide ze op de grond uit in de vorm van een M. De duiven doken eropaf en vormden op de grond een M van levende vogels. Hannibal tekende met zijn vinger de letter in Mischa's handpalm. Ze was al bijna drie jaar en hij had de hoop zo goed als opgegeven dat ze ooit zou leren lezen. 'De M van Mischa!' zei hij. Ze rende lachend naar de duiven en ze vlogen rondom haar op, cirkelden rond de torens en streken neer in de klokkentoren.

Kok, een grote man in witte kokskledij, kwam naar buiten met nog meer proviand. Het paard hield Kok angstvallig in de gaten; ook zijn gespitste oor draaide mee. Toen Cesar nog een veulen was, had Kok hem een aantal keren uit de moestuin verjaagd, vloekend en met een bezem op zijn achterwerk slaand.

'Ik blijf wel om je te helpen de keukenspullen in te laden,' zei meester Jakov tegen Kok.

'Ga met de jongen mee,' zei Kok.

Graaf Lecter tilde Mischa in de wagen en Hannibal sloeg zijn armen om haar heen. Graaf Lecter legde zijn hand onder Hannibals kin. Verrast door het trillen van zijn vaders hand keek Hannibal graaf Lecter aandachtig aan.

'Drie vliegtuigen hebben de spoorwegemplacements gebombardeerd. Volgens kolonel Timka hebben we nog op zijn minst een week, als ze al helemaal tot hier doordringen, en dan zal er strijd worden gevoerd langs de hoofd-

wegen. In het jachthuis zijn we veilig.'

Het was de tweede dag van operatie Barbarossa, Hitlers bliksemsnelle veldtocht dwars door Oost-Europa op weg naar Rusland.

2

Berndt liep voor de wagen uit en hakte ter bescherming van het hoofd van het paard met een Zwitserse bijl de takken weg die over het bospad uitstaken.

Meester Jakov volgde op een merrie, zijn zadeltassen vol boeken. Hij was geen geoefend ruiter en klemde zijn armen om de paardenhals om onder de takken door te duiken. Soms, als het pad steil was, steeg hij af en zwoegde hij te voet voort met Lothar en Berndt en graaf Lecter zelf. Achter hen zwiepten de takken terug en sloten het pad weer af.

Hannibal rook de onder de wielen gekneusde bladeren en het warme haar van Mischa, die op zijn schoot zat, onder zijn kin. Hij keek naar de Duitse bommenwerpers, die hoog overvlogen. Hun dampsporen vormden een notenbalk en Hannibal neuriede voor zijn zusje de noten die de zwarte wolkjes van het luchtafweergeschut in de hemel maakten. Het wijsje beviel haar niet.

‘Nee,’ zei Mischa. ‘Anniba, zing “Das Männlein”!’ En samen zongen ze over het geheimzinnige kleine mannetje in het bos; Juf zong mee in de schommelende wagen en meester Jakov vanuit het zadel, al zong hij niet graag in het Duits.

*Ein Männlein steht im Walde ganz still und stumm,
Es hat von lauter Purpur ein Mäntlein um.
Sagt, wer mag das Männlein sein,
Das da steht im Wald allein
Mit dem purpurroten Mäntlein...*

Na twee zware uren bereikten ze een open plek onder het hoge bladerdak van het woud.

Het jachthuis was in de loop van ruim driehonderd jaar geleidelijk van een primitieve boshut in een gerieflijk onderkomen veranderd. Het huis was voor een deel in vakwerk uitgevoerd en had een puntdak zodat de sneeuw er niet op bleef liggen. Er was een kleine schuur met twee paardenboxen en een slaapverblijf, en achter het jachthuis stond een victoriaans privaathuisje, verfraaid met houtsnijwerk, het dak net zichtbaar boven de afschermdende heg.

In de fundering van het jachthuis zijn nog altijd de stenen van een altaar te zien, gebouwd in de duistere middel-eeuwen door een volk dat de grasslang vereerde.

Hannibal zag nu hoe een grasslang dat aloude oord ontvluchtte terwijl Lothar de woekerende ranken terugсноeide zodat Juf de ramen kon openzetten.

Graaf Lecter streelde het grote paard terwijl het uit de putemmer dronk. 'Tegen de tijd dat jij terug bent, zal Kok de keukenspullen hebben ingepakt, Berndt. Cesar kan de nacht in zijn eigen stal doorbrengen. Jij en Kok gaan bij het kriecken van de dag op weg, niet later. Ik wil dat jullie tegen de ochtend op veilige afstand van het kasteel zijn.'

Vladis Grutas betrad de binnenplaats van Kasteel Lecter met zijn vriendelijkste uitdrukking op zijn gezicht, terwijl

hij de ramen nauwkeurig afspeurde met zijn blik. Hij zwaaide en riep: 'Hallo!'

Grutas was een tengere man, vuilblond, in burgerkleding, met ogen zo licht en blauw dat het net schijfjes van de lege hemel waren. Hij riep: 'Hallo, volk?' Toen er geen reactie kwam, liep hij door de keukeningang naar binnen. In de keuken trof hij kisten met voedselvoorraden aan. Hij stopte snel koffie en suiker in zijn rugzak. De kelderdeur stond open. Hij keek langs de lange trap naar beneden en zag licht.

Het hol van een ander schepsel ongenood betreden is het oudste taboe. Bij bepaalde perverten brengt het naar binnen glippen het verstijvende gevoel van opwinding teweeg, zoals nu bij Grutas.

Hij liep de trap af naar de koele lucht van de gewelfde kerkers van het kasteel. Hij tuurde onder een boog door en zag dat het ijzeren traliewerk waarmee de wijnkelder werd afgesloten, openstond.

Een ritselend geluid. Grutas zag van etiketten voorzien wijnrekken, van de vloer tot aan het plafond, gevuld met flessen, en de grote schaduw van de kok, die werkend bij het licht van twee lantaarns door het vertrek heen en weer liep. Op de proeftafel midden in het vertrek lagen vierkante ingepakte pakjes met daarnaast een klein schilderijtje in een barokke lijst.

Grutas liet zijn tanden zien toen het omvangrijke lijf van de kok in zijn gezichtsveld verscheen. De kok stond met zijn brede rug naar de deur terwijl hij zich over de tafel boog. Geritsel van papier.

Grutas drukte zich in de schaduw van de trap plat tegen de muur.

Kok wikkelde het schilderijtje in papier en bond het vast

met keukentouw, net als de andere pakjes. Terwijl hij in zijn ene hand een lantaarn vasthield, trok hij met de andere aan een ijzeren kroonluchter die boven de proeftafel hing. Met een klik zwaaide achter in de wijnkelder het ene uiteinde van een wijnrek een paar centimeter bij de muur vandaan. De scharnieren kreunden toen Kok het rek naar zich toetrok. Achter het rek was een deur.

Kok liep de verborgen kamer achter de wijnkelder binnen en hing een van zijn lantaarns daar op. Toen bracht hij de pakjes naar binnen.

Terwijl Kok met zijn rug naar de deur het wijnrek op zijn plaats schoof, liep Grutas de trap weer op. Hij hoorde hoe buiten een schot werd afgevuurd en toen klonk de stem van de kok van beneden.

‘Wie is daar?’

Kok kwam hem achterna, snel voor een man van zijn omvang.

‘Staan blijven! Je had hier helemaal niet mogen komen.’

Grutas rende de keuken door en de binnenplaats op, met zijn arm zwaaiend en fluitend.

Kok griste een stok uit een hoek en rende op de deur af, toen hij opeens een silhouet in de deuropening zag opdooimen, een onmiskenbare helmvorm, en drie Duitse paratroepers met machinepistolen de keuken betraden. Achter hen stond Grutas.

‘Hallo, Kokkie,’ zei Grutas. Hij pakte een gezouten ham uit het krat op de vloer.

‘Leg dat vlees terug,’ zei de Duitse korporaal, zijn wapen net zo makkelijk op Grutas richtend als op de kok. ‘Ga naar buiten, ga met de patrouille mee.’

De terugweg naar het kasteel langs het dalende pad was

makkelijker. Berndt schoot goed op met de lege wagen. Hij bond de teugels om zijn arm terwijl hij zijn pijp opstak. Toen hij de rand van het bos naderde, meende hij een grote ooievaar te zien opvliegen uit de kruin van een hoge boom. Toen hij dichterbij kwam, zag hij dat het flapperende wit stof was, een parachute die tussen de hoge takken verstrikt was geraakt; de koorden waren doorgesneden. Berndt stopte. Hij legde zijn pijp neer en liet zich van de wagen glijden. Hij legde zijn hand over Cesars snuit en sprak zachtjes in het paardenoor. Toen liep hij voorzichtig verder.

Aan een van de lagere takken hing een man in grove burgerkleding. Hij was kort daarvoor opgehangen; de strop van metaaldraad begroef zich diep in zijn hals, zijn gezicht was blauwzwart, zijn modderige schoenen hingen zo'n dertig centimeter boven de grond. Berndt liep snel naar de wagen terug en zocht naar een plek op het smalle pad waar hij zou kunnen keren; zijn eigen schoenen kwamen hem vreemd voor terwijl hij op de ongelijke grond steun voor zijn voeten zocht.

Toen kwamen ze tussen de bomen vandaan: drie Duitse soldaten onder leiding van een sergeant, en zes mannen in burgerkleding. De sergeant keek Berndt aan en trok de grendel van het machinepistool naar achteren. Berndt herkende een van de burgers.

'Grutas,' zei hij.

'Berndt, ouwe sul van een Berndt, die altijd zo braaf zijn best deed op school,' zei Grutas. Met een op het oog vriendelijk lachje stapte hij op Berndt af.

'Hij kan het paard in toom houden,' zei Grutas tegen de Duitse sergeant.

'Misschien is hij je vriend,' zei de sergeant.

‘Misschien niet,’ zei Grutas en hij spuwde in Berndts gezicht. ‘Ik heb die andere toch opgehangen? Hem kende ik ook. Waarom zouden we lopen?’ En zacht: ‘Bij het kasteel knal ik hem neer, als je me mijn pistool zolang even terug wilt geven.’

3

De blitzkrieg, Hitlers bliksemoorlog, greep sneller om zich heen dan iemand zich had kunnen voorstellen. Bij het kasteel trof Berndt een compagnie van de Totenkopf-divisie van de Waffen-ss aan. Bij de slotgracht stonden twee pantsertanks, een antitankkanon en een paar halfrupsvoertuigen.

Ernst, de tuinman, lag op zijn buik in de moestuin met vleesvliegen op zijn hoofd.

Berndt zag dit vanuit de wagen. Alleen de Duitsers reden in zijn wagen. Grutas en de anderen moesten erachter lopen. Zij waren maar *Hilfswillige* of Hiwi's, overlopers uit de plaatselijke bevolking die de nazi's vrijwillig hielpen.

Berndt zag boven op een van de kasteeltorens twee soldaten die Lecters vaandel met de afbeelding van een everzwijn neerhaalden en vervingen door een radioantenne en een hakenkruisvlag.

Een majoor in het zwarte ss-uniform met het Totenkopf-insigne kwam uit het kasteel naar buiten om Cesar te bekijken.

'Fraai dier, maar te breed om te berijden,' zei hij op spijtige toon – hij had zijn rijbroek en sporen meegebracht om ter ontspanning uit rijden te gaan. Hij zou het met het an-

dere paard moeten doen. Achter hem kwam een tweetal stormtroepers het huis uit met Kok tussen hen in.

‘Waar is de familie?’

‘In Londen,’ zei Berndt. ‘Mag ik het lichaam van Ernst toedekken?’

De majoor gebaarde naar zijn sergeant, die de mond van zijn Schmeisser onder Berndts kin duwde.

‘En wie moet het jouwe toedekken? Ruik maar eens aan de loop. Die rookt nog. Maar hij kan heel goed ook jouw hersens uit je kop knallen,’ zei de majoor. ‘Waar is de familie?’

Berndt slikte. ‘Naar Londen gevlucht.’

‘Ben jij een Jood?’

‘Nee.’

‘Een zigeuner?’

‘Nee.’

De majoor keek naar een pakje brieven dat hij had gevonden op een bureau in het kasteel. ‘Er is post voor ene Jakov. Ben jij de Jood Jakov?’

‘Dat was een huisonderwijzer. Die is allang weg.’

De majoor controleerde Berndts oorlelletjes op gaatjes. ‘Laat de sergeant je pik zien.’ Toen: ‘Zal ik je afmaken of zul je werken?’

‘Majoor, deze mensen kennen elkaar allemaal,’ zei de sergeant.

‘O ja? Misschien zijn ze op elkaar gesteld.’ Hij wendde zich tot Grutas. ‘Misschien is je genegenheid voor je landgenoten wel sterker dan je liefde voor ons, hm, Hiwi?’ De majoor wendde zich tot zijn sergeant. ‘Wat vind jij? Hebben we hen echt nodig?’ De sergeant richtte zijn Schmeisser op Grutas en zijn mannen.

‘De kok is een Jood,’ zei Grutas. ‘Dat is een weetje dat

u hier van pas zal komen: als u hem voor u laat koken, bent u binnen een uur het slachtoffer van Joods gif.' Hij duwde een van zijn mannen naar voren. 'Pottenkijker hier kan koken en op foerage uitgaan en hij kan ook vechten.'

Grutas liep langzaam naar het midden van de binnenplaats, de loop van het machinepistool van de sergeant volgde hem. 'Majoor, u draagt de ring en de littekens van Heidelberg. Hier ziet u militaire geschiedenis van het soort dat u nu persoonlijk maakt. Dit is de Ravensteen van Hannibal de Meedogenloze. Een aantal van de heldhaftigste Teutoonse ridders zijn hier gestorven. Wordt het geen tijd om de steen te wassen met Joods bloed?'

De majoor trok zijn wenkbrauwen op. 'Als jij zo graag ss'er wilt worden, bewijs dan maar eens dat je dat verdient.' Hij knikte tegen zijn sergeant. De ss-sergeant haalde een pistool uit zijn holster. Hij schudde alle kogels op één na uit de patroonhouder en gaf het pistool aan Grutas. Twee stormtroepers sleepten de kok naar de Ravensteen.

De majoor leek het interessanter te vinden om het paard te bekijken. Grutas drukte het pistool tegen het hoofd van de kok en wachtte, omdat hij wilde dat de majoor zou toekijken. Kok spuwde op hem.

Zwaluwen vlogen op van de torens toen het schot klonk.

Berndt werd aan het werk gezet met het versjouwen van meubelstukken voor het officierskwartier op de bovenverdieping. Hij verbaasde zich erover dat hij het niet in zijn broek had gedaan. Hij hoorde de radio-officier aan het werk in een klein kamertje vlak onder het dak, zowel seincodes als gesproken transmissies, vergezeld van veel statische ruis. De radio-officier rende de trap af met zijn notitieblok in zijn hand en kwam even later terug om zijn apparatuur af

te breken. Ze trokken verder naar het oosten.

Vanachter een raam op de bovenverdieping zag Berndt hoe de ss-eenheid een rugzakradio uit de pantsertank overhandigde aan het kleine garnizoen dat zou achterblijven. Grutas en zijn sjofele burgers, aan wie inmiddels Duitse wapens waren verstrekt, brachten, geholpen door een paar soldaten, alle ingepakte voorraden uit de keuken over naar de laadruimte van een halfrupsvoertuig. De troepen klommen in hun voertuigen. Grutas rende het kasteel uit om zich bij hen te voegen. De eenheid trok richting Rusland en Grutas en de andere Hiwi's gingen mee. Ze leken Berndt volkomen vergeten te zijn.

Een groepje pantsergrenadiers met een machinegeweer en de radio waren in het kasteel achtergebleven. Berndt wachtte in de oude torenlatrine tot het donker was. Het kleine Duitse garnizoen zat in de keuken, met één wachtpost op de binnenplaats. In een keukenkastje hadden ze een fles schnaps gevonden. Berndt kwam uit de torenlatrine tevoorschijn, blij dat de stenen vloeren niet kraakten.

Hij keek naar binnen in de radiokamer. De radio stond op de toilettafel van mevrouw, de parfumsflesjes lagen op de vloer. Berndt nam alles in zich op. Hij dacht aan Ernst, die dood in de moestuin lag, en aan Kok, die met zijn laatste adem Grutas had bespuwd. Berndt glipte de kamer binnen. Hij had het gevoel dat hij zich bij mevrouw moest verontschuldigen voor de inbreuk. Op kousenvoeten liep hij via de diensttrap naar beneden, zijn schoenen en twee pakken met de radio en de generator in zijn armen, en glipte door een sluippoort naar buiten. De radio en de generator met handslinger waren zwaar, samen ruim twintig kilo. Berndt zoude alles het bos in en verstopte het. Hij vond het jammer dat hij het paard niet kon meenemen.

In de schemering wierp het vuur zijn gloed over de geverfde houten muren van het jachthuis en de stoffige ogen van opgezette dierenkoppen, terwijl de familie zich om de haard schaarde. De dierenkoppen waren oud, al jaren geleden kaal geaaid door generaties van kinderen die boven aan de trap hun arm tussen de spijlen van de trapleuning hadden gestoken.

Juf had Mischa's koperen badje in een hoek van de haard gezet. Ze bracht het water op temperatuur door er water uit een ketel bij te gieten, maakte schuim en liet Mischa in het water zakken. Het kind sloeg vrolijk naar het schuim. Juf pakte handdoeken om die voor het vuur te warmen. Hannibal haalde Mischa's armbandje van haar pols, doopte het in het zeepsop en blies bellen voor haar door het armbandje. In hun korte vlucht gedragen door de tocht weerspiegelden de zeepbellen alle vrolijke gezichten voor ze boven het vuur uiteenspatten. Mischa vond het leuk om naar de bellen te graaien, maar wilde haar armbandje terug en was pas tevreden toen dat weer om haar pols zat.

Hannibals moeder speelde contrapuntische barok op een kleine piano.

Nietige muziek, de ramen afgedekt met dekens terwijl de avond viel en de zwarte vleugels van het woud zich rondom hen sloten. Berndt arriveerde, uitgeput, en de muziek zweeg. Graaf Lecters ogen stonden vol tranen terwijl hij Berndt aanhoorde. Hannibals moeder pakte Berndts hand en gaf er een zacht klopje op.

De Duitsers gaven Litouwen onmiddellijk de naam Ostland, een Duits wingewest dat mettertijd met ariërs kon worden herbevolkt nadat de lagere Slavische levensvormen uit de weg waren geruimd. Duitse colonnes op de wegen

en Duitse treinen op de spoorbaan vervoerden artillerie naar het oosten.

Russische jachtbommenwerpers bombardeerden de colonnes. Grote Ilyushin-bommenwerpers uit Rusland bestookten de colonnes en werden zelf bestookt door het luchtafweergeschut dat boven op de treinen was geplaatst.

Bij het kriecken van de dag vlogen de zwarte zwanen, vier zwarte zwanen, de hals gestrekt, in een kleine formatie op een voor hen gerieflijke hoogte in zuidelijke richting, met boven hen het gebulder van vliegtuigen.

Een salvo van luchtafweergeschut en de voorste zwaan kromp ineen en begon aan de lange duik naar de grond. De andere vogels draaiden zich om, lieten een trompetterend geluid horen en cirkelden in grote kringen steeds lager. De gewonde zwaan landde met een dreun op een open veld en bewoog zich niet meer. Zijn wijfje streek naast hem neer, porde hem met haar snavel en waggelde paniekerig snaterend om hem heen.

Hij verroerde zich niet. Een granaat ontplofte in het veld en tussen de bomen aan de rand van het weiland waren Russische infanteristen te zien. Een Duitse pantsertank hotste over een greppel en reed het weiland op, met zijn coaxiaal machinegeweer schietend tussen de bomen, onstuitbaar. Hoewel de tank breder was dan haar vleugelspanwijdte en de motor luider was dan haar wilde hart, spreidde de zwaan haar vleugels en bleef beschuttend voor haar mannetje staan. Blazend sloeg ze naar de tank met haar vleugels tot de tank over ze heen reed, zich van niets bewust, een brij van vlees en veren in het spoor van de rupsbanden achterlatend.